

Franc Trček

Tomo Stanič: Arhitekturni gledalec. Ljubljana: Studia humanitatis, Knjižna zbirka Apes, 2011.

212 strani. (ISBN 978-961-6798-20-4), 15 EUR

Vsi mi naseljujemo konkretne prostore, tako grajene in kibernetске kot tudi infohabitate, kjer ta ločnica, kot nekateri še vedno zapišejo, med »realnim« in »navideznim« ni več tako jasna, kaj šele enoznačna. Te prostore s svojim delovanjem osmišljamo. Hkrati pa jih tudi zremo, gledamo in v njih vidimo različne arhitekture. Zrenja in videnja so seveda odvisna od naše inkulturacije, na kateri sočasno temelji tudi naše fokusiranje in interpretacija vidnega. Nekateri prostori so nam všeč, drugi nas puščajo hladne, tretji se nas ne dotaknejo, četrti se nam gnusijo, peti zdijo kičasti, v šestih nas boli glava, v sedmih nam zmanjkuje zraka ...

V monografiji *Arhitekturni gledalec*, izdani v zbirki Apes založbe Studia humanitatis, Tomo Stanič razgrinja razmislek o gledanju, videnju in pisanju arhitekture. O družbenem, nematerialnem arhitekturnem ovoju, ki ga damo posameznim objektom in/ali prostorom. Teh ovojev je seveda lahko več, lahko so dialoški, lahko mimobežni, pogosto pa so tudi konfliktni. Skozi čas se ne spreminja le arhitektura, ki se z modernizacijo v tehnološkem smislu odcepi od predmoderne stavbarstva, spreminja se tudi pogled in arhitekturni gledalec sam.

Predmoderno stavbarstvo je bilo pogosto ujetnik redkosti materialov in tehnične (ne) zmožnosti. Sodobna arhitektura pa na eni strani res pridobi tehnološko podprto svobodo številnih (z)možnosti, a hkrati izgubi tudi del, če že ne celoto avratičnosti. Zlasti je to značilno za ready-made globalizirano arhitekturo ne-prostorov, ki je v svoji monolitnosti utemeljena na funkcionalnosti in potrošnji. Njena funkcionalnost gre tako daleč, da se arhitektura iz objekta v prostoru prelevi le v zaboj z znakom in v končni fazi v simulaker. Bilbao efekt, Las Vegas in številni finančni »city centri« so globalno verjetno najbolj znane tovrstne arhitekturne levitve. V družbi kulture (tehno) podob, v družbi monitorja se seveda spremeni tudi pogled. Na arhitekturo, kot ugotavlja Stanič, zremo fotografsko; lahko bi dodali, da naš pogled fokusira širokokotno. Te novodobne arhitekturne ikone in nove urbane ikonografije običajno krasi, če uporabimo Staničevo besedišče, »problem vnaprej predpisanega gledanja« (str. 138).

Staničevo delo je po ogrevalnih poglavjih z naslovoma Arhitektura kot zrcalo in Vstop v arhitekturo razdeljeno v dva obsežnejša dela. V prvem se ukvarja s kulturo podob, v drugem pa s podobami v arhitekturi. Tako sta poglavji tudi naslovljeni.

V delu o kulturi podob nam avtor poda kritični pogled na medializirano družbo simulakra, ki mu vsaj na prvi pogled očitno ne moreta ubežati arhitektura in urbanizem. V družbi vsevidnega se nam arhitektura vedno bolj kaže kot scenografija oziroma ikonografija, kot simulaker. V tem delu avtor izhaja iz klasičnih premišljevalcev sprememb v pogledu in v prostoru, ki jih zajema s področja arhitekturno-urbanistične teorije, filozofije (prostora) in kulturnih študij (Bachelard, Barthes, Baudrillard, Belting, Benjamin, Certeau, Flusser, Foucault, Merleau-Ponty, Pallasmaa, Sontag, Virilio, Wajcman, Zumthor). Pri povzemanju in soočanju z njihovo kritiko totalnosti in praznine te totalnosti v širokem spektru simulakra podob so Staniču v pomoč predvsem dela ljubljanske šole lakanovcev (zlasti Žižek, v manjši meri Dolar) ter pisanja o obravnavani tematiki domačih predhodnikov s področja teorije arhitekture in umetnosti (Brejc, Vodopivec, Zabel), občasno pa se v svoji argumentaciji sklicuje tudi na druge filozofske razmisleke o prostoru (Heidegger) in vprašanjih (ne)dotika (Komel). V lastni kritiki interpretacijske zaprtosti sodobne arhitekture za opazovalca in uporabnika, skratka njene funkcionalistične samozadostnosti, za ilustracijo navaja nekatere najbolj znane, globalne učbeniške primere s področja arhitekture, urbanizma in likovne umetnosti. Čeprav je poglavje pisano v všečnem slogu, v katerem so pogoste metaforične ponazoritve teoretskih (re)konceptualizacij, gre v njem predvsem za

avtorsko izpiljen pogled, za že povedane in raziskovalcem sodobnih družbenih praks znane ugotovitve, o katerih so v našem ožjem prostoru že pisali avtorji, na katere se sklicuje Stanič, ter tudi nekateri spregledani (npr. najbolj sistematično in reflektirano ter podano v kar nekaj monografijah in nizu člankov ter spremnih besed temeljnih sodobnih del se s to tematiko že več desetletij ukvarja Janez Strehovec).

Tem temeljnim, sedaj že skoraj ne le paradigmatiskim, ampak celo dogmatskim teoretskim ugotovitvam o družbi simulakra sledi drugi, nekoliko obsežnejši del o podobah v arhitekturi. Avtor ga uvede skozi soočenje dobro znane Venturijeve analize Las Vegasa s pogledi Baudrillarda na iste procese. Pri tem ugotavlja, da tabelna arhitektura ni rešiteljica (funkcionalno) razdrobljenega urbanega okolja, kot trdi Venturi. Je negacija prostora, »a-bjekti« (str. 112), konec prostora.

Kaj je torej rešitev pred a-bjektnim ne-prostorom? Pred koncem prostora in arhitekture? Temu Stanič nameni zadnjo tretjino monografije, kjer nam skozi primere dobre arhitekture, ki pogosto deluje po načelu manj je več, skuša podati možne izhode. Pri tem opozarja tudi na pasti minimalizma ter ločuje med minimalizmom kot oblikovnim slogom, ki je pogosto lahko zgolj eden v nizu simulakrov, in hipostaziranim minimalizmom, ki nam pušča odprto vrzel za imaginacijo, ki našega pogleda ne ukaluplja na način predhodno kritiziranih ready-made ikon sodobne arhitekture. To razlikovanje podkrepi s krajšima študijama primera. Dobro znane Kapele brata Klause Petra Zumthora in manj znanega nagrobnika za brata Andreja, ki ga je zasnoval Jože Plečnik.

V srčiki tega izvirnega dela pa leži razmislek o nedorečenosti arhitekture in arhitekturi izmikanja. Gre za bistveni razmislek monografije, ki jo avtor poda v obliki vprašanja šele na 137. strani: »Kako omogočati posamezniku dialog, vpis in prebivanje v prostoru in kako ustvariti tesen preplet ter zabrisati meje med njimi, tako da ju je mogoče misliti kot entiteto – *arhitekturo procesa*?« Gre za razmislek o nujnosti vrzeli, o tem, da se vpelje »manko v samo jedro vizualnosti« (str. 146), nestabilnost, ki nas osvobodi vnaprej predpisanega pogleda in monointerpretacije.

Gre za idejo, ki jo lepo poda Pallasmaa s tezo v delu *Oči kože*, kjer trdi, da arhitektura ne sme postati transparentna. Mora ohraniti v sebi »nedosegljivo in skrito skrivnostnost«. Ohraniti možnosti imaginarnih ovojev, ki neko arhitekturo delajo prostor za prizorišče kakovostnega bivanja in delovanja. Gre za objekte, če prek Staniča parafraziramo Barthesa, ob katerih lahko zapremo oči in jih napolnimo z (imaginarnimi) vsebinami. Ob drugih primerih, ki jih navaja Stanič, to skrivnostno kvaliteto dobre arhitekture lepo ponazori s streho na Otoku pri Dobravi Otona Jugovca. Ta navidezno lebdeča streha, ki ščiti tlorisno zasnovo kapelice sv. Mihaela ob spodnji Krki, nam omogoči občutenje neprisotnega. Kakovostna bodoča arhitektura in urbanizem se morata truditi ravno v smeri tovrstnega minimalizma, ki omogoča drugačen način videnja skozi dialog med opazovalcem in arhitekturnim delom, da arhitektura, kot sklene Stanič, »postaja dogajanje med uporabnikom in objektom« (str. 172).

Staničevo monografijo lahko beremo kot neke vrste manifest za drugačno arhitekturo, ki bo omogočala interakcijo in sočasnost nematerialnih plastenj. Interpretativni ovoji pa bodo ne dodana, ampak integralna kvaliteta arhitekturnega procesa. Čeprav gre za delo, ki je mestoma šibko v konceptualizaciji in bi ga lahko kritizirali, da vanj niso vključena dognanja s področja sociologije arhitekture ter da ne upošteva realnosti oziroma diktata potrošniške družbe, gre vseeno za koherentno celoto, ki v kakovostnem jeziku, sklicujoč se tudi na artefakte drugih področij umetnosti, odpira številna vprašanja ne le o arhitekturi in urbanizmu, ampak o (ne) možnostih nedorečenega ter vrzelih imaginacije in svobode nasploh.

V prvem delu je monografija zlasti informativna za nepoznavalce tovrstnih premislekov, v drugem pa na izviren način odpira nekatera temeljna vprašanja in postavlja izzive bodočim pisanjem o arhitekturi v slovenskem prostoru. Škoda je le, da delo ni podkrepjeno z več do-

mačimi primeri in da je nekoliko nerodno oblikovano. Zlasti motijo šumniki v mastnem tisku, vrinjeni v kurzivne citate, in oblikovalska odločitev, da fotografije in arhitekturni krokiji niso postavljeni med samo besedilo, ampak moramo za njimi brskati na koncu knjige.

Nataša Toplišek

Gregor Tomc: Geni, nevroni & jeziki. Duševnost kot flogiston sodobne kognitivne znanosti? Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2011. 365 strani (ISBN 978-961-235-441-1), 21,40 EUR

Tomčevo najnovejše delo z naslovom *Geni, nevroni & jeziki: Duševnost kot flogiston sodobne kognitivne znanosti?* je poskus avtorjeve osmislitve njegovega dvajsetletnega teoretskega raziskovanja, v zadnjih časih predvsem na področju t. i. kognitivnega družboslovja. Avtor želi skozi delo utemeljiti nujnost interdisciplinarnega pristopa h kognitivnim znanostim ter iskanja konvergence med naravoslovnimi in družboslovnimi znanostmi in tako doseči novo teoretsko paradigmo, ki bo omogočila vsa nadaljnja specialistična raziskovanja. Prizadeva si za redefinicijo tako družboslovne kot sodobne kognitivne znanosti, kar bi posledično lahko omogočilo nove teoretske nastavke, s katerimi se bo družboslovje osnovalo v kognitivni znanosti.

Delo, ki je sestavljeno iz sedmih poglavij, skuša z zanikanjem delitve na mehke in trde znanosti, z odvzemom hegemonске vloge možganov v kognitivni znanosti ter z iskanjem alternativnih odgovorov o opredelitvi samega pojma in teorije duševnosti osvetliti pomembnost interdisciplinarnega raziskovanja socioloških pojavov. Z relativizacijo središčne vloge možganov/duševnosti in antiredukcionišnim odnosom do raziskovanja duševnosti Tomc kljubuje tako sami kognitivni znanosti kot temelju zahodne misli in njenih socialnih institucij, ki možgane postavijo za središče telesa in sam sedež duševnosti kot materialnega pojava. Z besedami avtorja (str. 12,13):

Naša samoumevna predstava o živalih nasploh in o človeku posebej je skratka ta, da smo bitja z duševnostjo in da je duševnost instanca, ki nas vodi skozi življenje. [...] To, kar je v resnici zapleten proces v človeku in v intersubjektivnem prostoru ljudi, skušajo kognitivni znanstveniki locirati v en organ v telesu, da pa bi ohranili naravoslovno digniteto svojega raziskovanja, morajo duševnosti pripisovati materialnost. [...] Duševnost je v tem pogledu zadnji ostanek duše v znanosti o človeku in zadnje pribežališče religijskega mišljenja za kognitivne znanstvenike, ki zagovarjajo takšno stališče.

Tomc že na samem začetku duševnost opredeli kot virtualen, relacijski pojav, ki torej ne gnezdí v enem organu bitja, ampak je zgolj jezikovni koncept, ki obstaja v okolju bitja, kot ozadje, glede na katero se bitje obnaša. Ta njegova temeljna ugotovitev pa skozi celo knjigo ostaja vodilni motiv, katerega skuša utemeljevati skozi štiri osrednja vsebinska poglavja.

Tako v prvem delu svojega razmišljanja zavrne kartezijanski pogled na dojemanje biti subjekta kot misleče stvari in njegovo posledico ter zavrnitev možnosti o posedovanju duševnosti pri ostalih živalih; zagovarja idejo o doživetjih kot tistih lastnostih živali, na temelju katerih se te razlikujejo od nežive materije. Doživljanje je kognitiven proces, s katerim se vzpostavlja življenjski svet živali, na podlagi katerega si te pripisujejo pomen za sebe in tako vzpostavijo smiselno delovanje z vidika preživetja. Vzporedno z evlucijskim razvojem doživljanja pa se razvija tudi mišljenje kot vezivo, ki daje vsem zaznavam smisel in tako vzpostavlja bitje kot smiselno celoto subjektivnih doživetij. Mišljenje kot vzročno-posledično povezovanje ikonskih